

**ANALIZA STROKOVNIH SLUŽB BANKE SLOVENIJE
ANALIZA UČINKOV UKREPOV ZARADI
PANDEMIJE COVID-19 NA KARTIČNO
IN GOTOVINSKO POSLOVANJE**

UVOD

Razmere izrazitih padcev ekonomskih kazalnikov zaradi širjenja epidemije Covid-19 in obsežnih preventivnih ukrepov za njegovo zajezitev so se odrazile tudi v kontekstu delovanja plačilnih sistemov in oskrbe trga z gotovino. Zato smo v Banki Slovenije izvedli analizo učinkov epidemije Covid-19 na vzorce plačevanja in uporabo gotovine. Poudarek analize, ki zajema obdobje od 1. februarja do 31. maja, je na obsegu neto izdane gotovine (tj. obsegu vse gotovine, izdane v obtok, zmanjšanjem za obseg vse vrnjene gotovine iz obtoka) in dvigih gotovine na bankomatih ter kartičnih plačilih.

Ob razglasitvi epidemije v Sloveniji, podobno pa je bilo tudi v drugih evropskih državah, se je izkazalo, da se je povpraševanje po **gotovini** močno povečalo, in sicer predvsem iz namena denarja kot hranilca vrednosti. Največji porast v povpraševanju po gotovini smo (v smislu neto izdane gotovine) zabeležili neposredno ob razglasitvi epidemije, ko so prebivalci hiteli v trgovine, da si zagotovijo vse potrebne dobrine pred zaustavitvijo javnega življenja. Precej prebivalcev si je v tem času zagotovilo tudi dodatno zalogo gotovine.

V obdobju karantene se je bistveno povišala povprečna vrednost dviga na bankomatih, medtem ko se je pogostost dvigov precej zmanjšala. Ljudje smo se torej odločali za redkejša obiska bankomatov, pri čemer smo to nadomeščali z višjimi povprečnimi zneski dvignjene gotovine. Povprečna skupna tedenska vrednost dvigov na bankomatih se je kljub temu znižala. V Banki Slovenije ocenjujemo, da so se prebivalci tako z gotovino v večji meri oskrbeli predvsem na bančnih okencih.

V Banki Slovenije smo v času trajanja epidemije v sodelovanju s poslovnimi bankami zagotavljali nemoteno oskrbo trga z gotovino, pri čemer je bil dostop do gotovine mogoč na več kot 1.500 bankomatih poslovnih bank. Mreža bankomatov je tudi v času trajanja epidemije ostala skoraj v popolnosti operativna (na več kot 95 % bankomatov je bilo možno dvigniti gotovino), izjeme so bili največkrat bankomati, ki so v poslopih zaprtih stavb in so bili zaradi tega nedostopni za stranke.

Obdobje epidemije se je odrazilo tudi v vzorcih plačevanja s **plačilnimi karticami**. Če je bilo še do 13. marca v povprečju dnevno približno 650 tisoč kartičnih transakcij v vrednosti približno 20 mio EUR dnevno, je dnevno povprečje do konca epidemije upadlo na približno 474 tisoč transakcij v vrednosti približno 17 mio EUR dnevno, v dnevih po razglasitvi pandemije pa še bistveno bolj.

Podobno kot pri gotovini je tudi analiza kartičnih transakcij pokazala, da so ljudje v zadnjih dneh pred omejitvijo gibanja na zalogo nakupovali več, predvsem hrano in higienske pripomočke. Po razglasitvi karantene so bili nakupi redkejši, zato pa so bili v povprečju višjih vrednosti. Povprečna vrednost posamezne transakcije v obdobju pred uvedbo karantene je bila 31 EUR, do konca epidemije pa je narasla na 35 EUR. V času karantene smo zaznali tudi občutno povečanje deleža nakupov prek spleta.

Po končani karanteni se kartično poslovanje postopoma vrača na stanje pred epidemijo. Podobno velja tudi za področje gotovinskega poslovanja, kjer se postopoma povečuje obseg vrnjene gotovine iz obtoka in uporaba bankovcev v transakcijske namene, ki sicer še nista dosegla predkriznih nivojev. Postopoma se ravnem pred krizo približujejo tudi kategorije podatkov glede transakcij na bankomatih, kar pa ne moremo ugotoviti za neto izdano gotovino, ki še naprej ostaja nad običajno ravnjo.

Nemoteno delovanje gotovinskega in plačilnih sistemov smo v Banki Slovenije zagotovili tudi z ustreznimi preventivnimi ukrepi, s katerimi smo zagotovili neprekinjeno delovanje zasebnih plačilnih sistemov in z njimi povezane infrastrukture ter nemoteno oskrbo trga z gotovino.

GOTOVINSKO POSLOVANJE

V sistem distribucije gotovine v Sloveniji so vključeni Banka Slovenije, poslovne banke, varnostna podjetja za prevoz gotovine, podjetja in prebivalstvo. Banka Slovenije nastopa kot osnovna točka sistema distribucije gotovine, kjer poteka izdaja, hramba in obdelava gotovine za potrebe vzdrževanja ustrezne kakovosti gotovine v obtoku za področje celotne države. Poslovne banke oskrbujejo z gotovino končne uporabnike (podjetja in prebivalce) preko bančnih okenc (bankovci in kovanci) ter preko bankomatov. Dnevni iztržki gotovine se iz podjetij nato v obratni smeri vračajo v poslovne banke in Banko Slovenije, kjer gotovino obdelamo (preverimo pristnost in primernost za nadaljnji obtok) in uničimo gotovino slabe kakovosti.

Z vidika zagotavljanja ustrezne razpoložljivosti in dostopnosti gotovine za končne uporabnike (prebivalstvo) je bilo torej še posebej v času razglašene epidemije ključno nemoteno delovanje vseh zgoraj navedenih deležnikov v gotovinskem ciklu, kar je omogočilo delovanje bankomatov (kot primarni kanal) in izbranih bančnih poslovalnic.

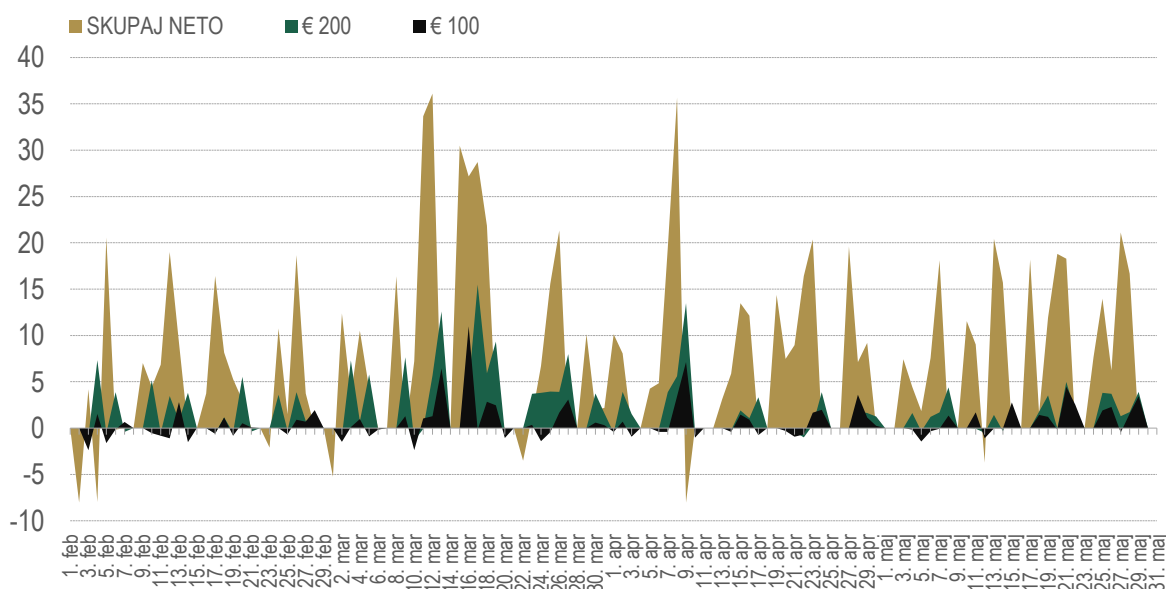
Dostopnost do gotovine kot plačilnega sredstva je namreč ključnega pomena za delovanje gospodarstva, in sicer ne le v času kriz. Gotovina je namreč v številnih evropskih državah, tako tudi v Sloveniji, še vedno najpogostejši način plačila blaga in storitev (zlasti za zneske manjših vrednosti). Še posebej za nekatere skupine prebivalstva, kot so na primer ostareli, slepi in slabovidni ter posamezniki z nizkimi dohodki ter prebivalci brez dostopa do elektronskih oblik plačevanja, gotovina predstavlja temeljni način plačevanja.

Izkušnje ob preteklih gospodarskih krizah in drugih negotovostih bodisi lokalnih bodisi širših razsežnosti kažejo, da se povpraševanje po gotovini v izjemnih okoliščinah običajno precej poveča. Razloga za to sta dva. Prvi in najpogostejši razlog za takšne odzive ljudi je previdnostne narave, saj se v bojazni pred nezmožnostjo nakupa zelenih dobrin in storitev ali zgolj zaradi upada zaupanja odločijo za določeno rezervo gotovine (uporaba gotovine kot hranilec vrednosti). Drugi, redkejši razlog, ki se je pokazal v preteklosti, pa je onemogočenost elektronskih oblik načinov plačevanja. V tem primeru se povpraševanje po gotovini poveča povsem iz praktičnih razlogov za dejanske nakupe blaga in storitev. Gotovina ima namreč lastnost, da se lahko v obtoku uporablja za vsaj dva namena, in sicer: **(1) kot hranilec vrednosti in (2) za transakcijski namen.**

Ob razglasitvi epidemije v Sloveniji, podobno pa je bilo tudi v drugih evropskih državah, se je izkazalo, da se je povpraševanje po gotovini močno povečalo, in sicer predvsem iz namena denarja kot hranilca vrednosti. Največji porast v povpraševanju po gotovini smo v smislu neto izdane gotovine zabeležili neposredno ob razglasitvi epidemije, ko so prebivalci hiteli v trgovine, da si zagotovijo vse potrebne dobrine pred zaustavitvijo javnega življenja. Precej prebivalcev si je v tem času zagotovilo tudi dodatno zalogo gotovine.

V obdobju od 12. marca do 25. marca 2020 (prvih 14 dni karantene) je povprečna dnevna neto izdaja gotovine znašala kar **13,14 mio EUR** (v absolutnem znesku 183,97 mio EUR; glej Sliko 1). Gre za drugi najvišji dnevni porast neto izdane gotovine po propadu banke Lehman Brothers v prvi polovici oktobra 2008, ko je bila dnevna neto izdaja **16,60 mio EUR**. Povprečna dnevna neto izdaja skozi celotno leto 2019 je sicer znašala **4,12 mio EUR na dan**. Tudi ob opazovanju daljšega časovnega obdobja (april, maj 2020) ugotavljamo, da je neto izdana gotovina ostala na povišanem nivoju (v času od 12. marca do 31. maja 2020 je povprečna dnevna neto izdaja gotovine znašala **8,31 mio EUR**; v absolutnem znesku 673,03 mio EUR), in torej še ni bilo opaziti trenda zmanjševanja neto izdane gotovine na predkrizno raven.

Slika 1: Vrednost skupne neto izdane gotovine ter neto izdaja €200 in €100 bankovcev s strani Banke Slovenije (v mio EUR)

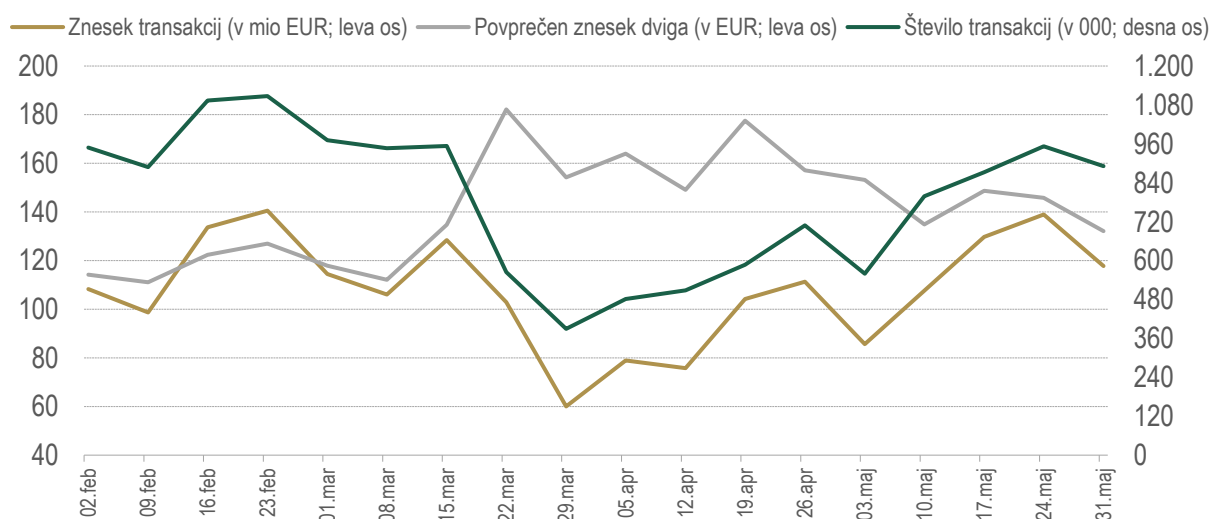

Vir: Banka Slovenije, lasten izračun

Analiza transakcij na bankomatih kaže na porast povprečnega zneska dviga s 117,41 EUR pred epidemijo na 152,78 EUR v tednih od 9. marca dalje in vse do zaključka epidemije. Predvsem v prvih dneh po razglasitvi epidemije je bilo zaznati močno povečane povprečne zneske dvigov na bankomatih, kar gre pripisati preventivnemu oz. previdnostnemu ravnanju ljudi ob nastopu pandemije. Nasprotno pa se je število transakcij na bankomatih v tem obdobju znatno znižalo, saj so šli ljudje na bankomate redkeje, a so takrat dvignili višje zneske. Prav tako se je znižala povprečna tedenska vrednost dvigov na bankomatih s 117 mio EUR pred epidemijo na 103,4 mio EUR v tednih od 9. marca dalje do zaključka epidemije (glej Sliko 2). Opazovane kategorije podatkov glede transakcij na bankomatih se zlasti v drugi polovici maja, to je po napovedi preklica epidemije s koncem meseca, postopoma približujejo ravnem pred krizo.

Z vidika zgornjih navedb ugotavljamo, da so se plačilne navade prebivalstva (v smislu uporabe gotovine) v času epidemije zagotovo v določeni meri prilagodile, in sicer, da je bilo gotovinskih plačil na prodajnih mestih manj kot pred nastopom krize. Glede na vnovično postopno povečevanje gotovinskih transakcij na prodajnih mestih in prav tako na postopno vračanje večjih količin gotovine iz obtoka (ki še niso dosegli nivojev pred krizo) pa je še nemogoče sklepati, ali bo kriza zaradi novega koronavirusa dejansko spremenila plačilne navade prebivalstva ali pa so se ti le začasno prilagodili dani situaciji.

Slika 2: Skupna tedenska vrednost dvigov, povprečni znesek posameznega dviga in tedensko število dvigov gotovine na bankomatih

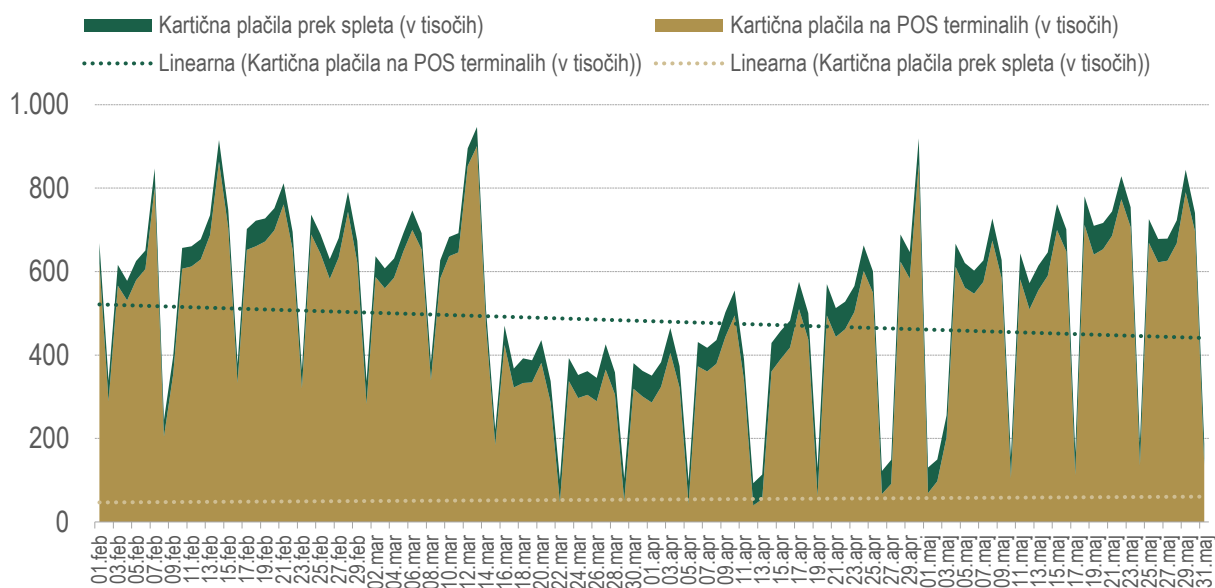
Vir: Bankart d. o. o. in Mercury Processing Services International d. o. o., lasten izračun

V času trajanja epidemije se je v medijih ugibalo o varnosti plačevanja z gotovino zaradi možnosti prenosa novega koronavirusa preko bankovcev in kovancev. Kot so potrdile preliminarne analize in kot izhaja iz prispevka člana Izvršilnega odbora Evropske centralne banke [Fabia Panette](#) z dne 28. aprila 2020, želimo vse potrošnike seznaniti, da je gotovina tudi v takšnih kriznih situacijah zanesljiv in varen plačilni instrument. Na podlagi analiz, ki jih je v sodelovanju s priznanimi evropskimi laboratoriji opravila ECB, je bilo ugotovljeno, da uporaba evrskih bankovcev ne pomeni večjega tveganja za prenos okužbe z novim koronavirusom. Rezultati kažejo, da je koronavirus precej bolj obstojen na površinah iz nerjavečega jekla (npr. kljuke vrat) kot na (bombažnih) evrskih bankovcih, in sicer z od 10 do 100-krat višjo stopnjo obstojnosti v prvih nekaj urah po nanosu na te površine. Ugotovljeno je bilo tudi, da se koronavirus precej težje prenaša iz poroznih bombažnih površin (kot so evrski bankovci) kot pa preko gladkih (npr. plastičnih) površin, s katerimi ljudje vsak dan prihajamo v stik. Podobne zaključke o možnosti okužbe s koronavirusom preko gotovine je v času pandemije potrdil tudi inštitut Roberta Kocha iz Nemčije. Ne glede na zgornje navedbe pa je za zaščito pred širjenjem okužbe s koronavirusom tudi v primeru uporabe gotovine za nakupe blaga in storitev še naprej smiselno upoštevati preventivna priporočila pristojnih institucij, kot je dosledno umivanje in razkuževanje rok.

KARTIČNO POSLOVANJE

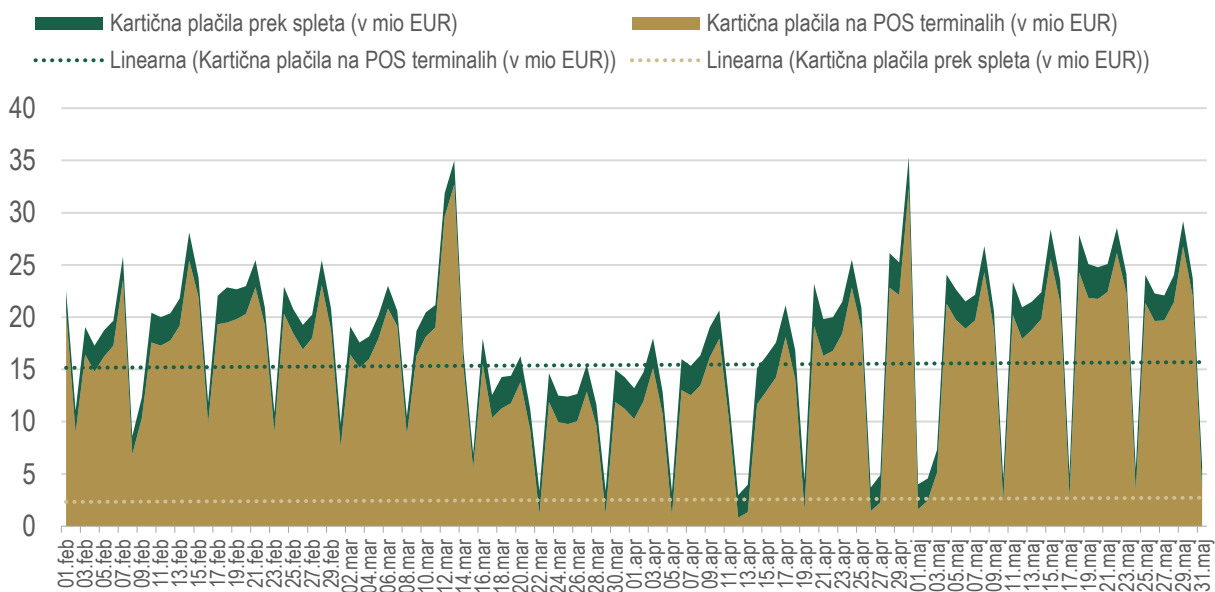
Obdobje epidemije novega koronavirusa v Sloveniji v obdobju od 12. marca do 31. maja letos in vsi ukrepi, povezani z njo, predvsem pa omejitve gibanja ljudi, so se jasno odrazili tudi v vzorcih plačevanja s plačilnimi karticami. Do »preloma« je prišlo 13. marca 2020. Lepo je viden iz slik 3a in 3b, ki prikazujeta število in vrednost kartičnih transakcij, izvedenih s karticami slovenskih izdajateljev od 1. februarja do 31. maja 2020. Če je bilo še do 13. marca v povprečju dnevno približno 650 tisoč kartičnih transakcij v vrednosti približno 20 mio EUR dnevno, je dnevno povprečje v obdobju od 14. marca 2020 do konca epidemije upadlo na približno 474 tisoč transakcij v vrednosti približno 17 mio EUR dnevno, takoj po razglasitvi pandemije pa še bistveno bolj.

Slika 3a: Število kartičnih transakcij na fizičnih prodajnih mestih in prek spleta (nominalno)

Vir: Bankart d. o. o. in Mercury Processing Services International d. o. o.; lasten izračun

Slika 3b: Vrednost kartičnih transakcij na fizičnih prodajnih mestih in prek spleta (nominalno)

Vir: Bankart d. o. o. in Mercury Processing Services International d. o. o.; lasten izračun

Iz obeh slik je tudi razvidno, da sta skupno dnevno število in vrednost kartičnih transakcij 12. in 13. marca 2020 najprej izredno narasla, po 14. marcu 2020 pa opazno upadla. Razglasitev epidemije in pričakovana omejitve gibanja sta povzročila, da so ljudje iz previdnosti v zadnjih dnevih pred omejitvijo gibanja na zalogo nakupovali več, predvsem hrano in higienske pripomočke. Po 13. marcu 2020 – v času omejitve gibanja – so bili nakupi redkejši, manj je bilo tudi možnosti nakupov v fizičnih, sploh neživilskih trgovinah, zato pa so bili v povprečju višjih vrednosti. Povprečna vrednost posamezne transakcije v obdobju pred uvedbo karantene¹ je bila 31 EUR, do konca epidemije pa je narasla na 35 EUR.

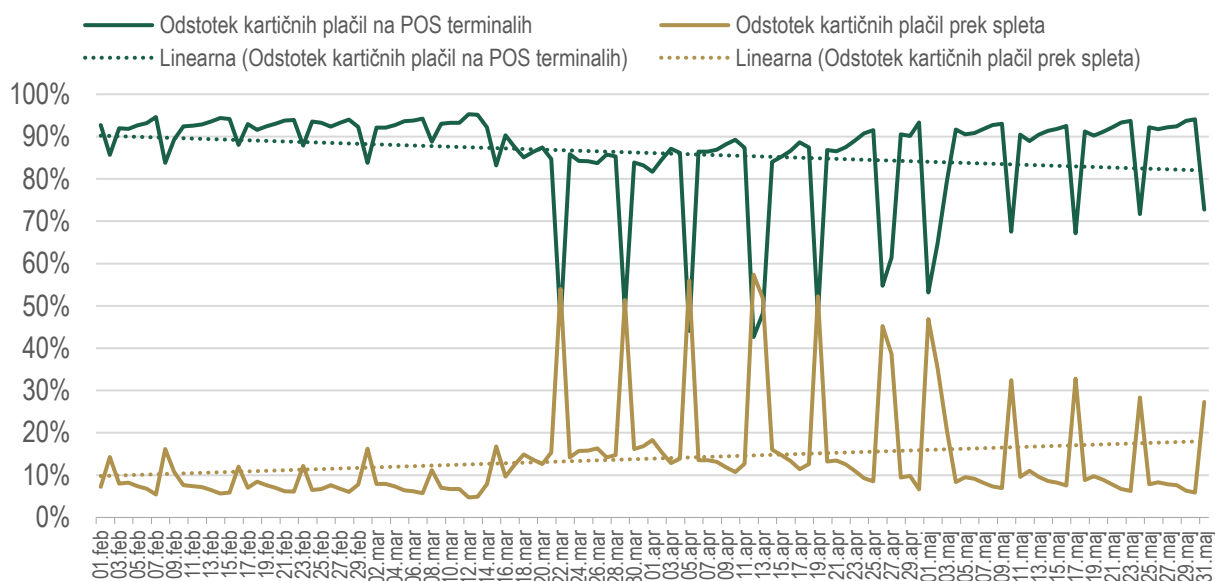
Iz slik 3a in 3b je nadalje razvidno, da sta se ob koncu aprila in v začetku maja ob napovedi rahljanja (ob koncu aprila) in nato postopnem rahljanju ukrepov (v maju), povezanih z epidemijo, število in vrednost kartičnih transakcij enakomerno povečevala, kar kaže na vračanje obsega kartičnega poslovanja na stanje pred epidemijo. Odklon v zadnjih treh dnevih aprila, ko sta število in vrednost transakcij izredno poskočila, je posledica prihajajočega praznika dela, saj so ljudje zaradi večdnevnega zaprtja fizičnih trgovin nakupovali več.

V času epidemije se je poleg spremenjenega obsega in vrednosti kartičnih plačil spremenilo tudi razmerje med kartičnimi plačili na fizičnih prodajnih mestih in kartičnimi plačili za nakupe prek spleta. Tudi za to ocenjujemo, da je posledica ukrepov omejitve gibanja in zaprtja določenih fizičnih trgovin.

Sliki 4a in 4b prikazujeta deleže kartičnih transakcij na fizičnih prodajnih mestih in prek spleta, izvedenih s karticami slovenskih izdajateljev, po številu in vrednosti v obdobju od 1. februarja do 31. maja 2020. Predvsem v obdobju po 13. marcu 2020 in pred začetkom rahljanja omejevalnih ukrepov v maju 2020 je mogoče opaziti občutno povečanje deleža nakupov prek spleta. Ta se je po številu transakcij s 7 % pred uvedbo karantene povečal na 12 % do konca epidemije, po vrednosti pa z 12 % na 16 % vseh kartičnih transakcij, izvedenih s karticami slovenskih izdajateljev. Veliki dnevni skoki deleža spletnih transakcij, ki so v določenih dnevih presegli tudi 50 %, so povezani z zaprtjem fizičnih (tudi živilskih) trgovin ob nedeljah in praznikih. Iz obeh slik je razvidno, da se razmerje med kartičnimi plačili na fizičnih prodajnih mestih in kartičnimi plačili za nakupe prek spleta postopno vrača proti razmerju pred razglasitvijo epidemije.

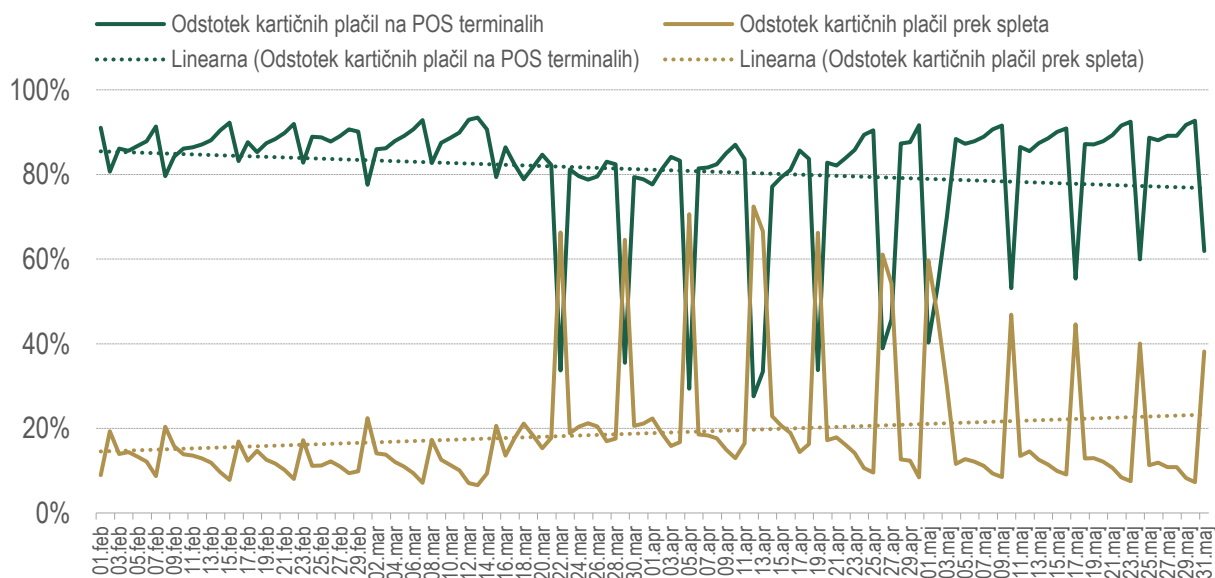
¹ Izračun opravljen na podlagi podatkov za obdobje od 1. februarja 2020 do 13. marca 2020.

Slika 4a: Število kartičnih transakcij na fizičnih prodajnih mestih in prek spleta (deleži)

Vir: Bankart d. o. o. in Mercury Processing Services International d. o. o.; lasten izračun

Slika 4b: Vrednost kartičnih transakcij na fizičnih prodajnih mestih in prek spleta (deleži)

Vir: Bankart d. o. o. in Mercury Processing Services International d. o. o.; lasten izračun

Na plačilne navade ljudi pa niso vplivali le ukrepi, uvedeni ob razglasitvi epidemije in uvedbi karantene. V Banki Slovenije ocenjujemo, da je mogoče k vzroku za spremenjen način plačevanja šteti tudi dejstvo, da se novi koronavirus lahko prenaša tudi na podlagi stika z okuženimi površinami, torej tudi z dotikom tipk na POS terminalih. Iz tega razloga je Banka Slovenije podpirala, da se vsaj za čas trajanja pandemije uvede najvišja dopustna izjema po zakonodaji Evropske unije², ki ponudnikom plačilnih storitev dovoljuje (ne pa zapoveduje), da omogočijo brezstično plačevanje brez zahteve po vnosu PIN do višine 50 EUR za posamezno kartično transakcijo (v Sloveniji sicer 25 EUR), ob upoštevanju relevantnih zakonskih omejitev³. Z dvigom mejnega zneska na 50 EUR za posamezno kartično transakcijo bi zaradi manjše pogostosti vnosa PIN (ki zahteva dotikanje tipkovnice na POS terminalih) lahko pomembno prispevali k omejitvi izpostavljenosti potencialnemu viru okužbe. Na ravni Evropske unije sta ukrep dviga mejnega zneska za posamezna brezstična kartična plačila z namenom preprečevanja širjenja okužb z novim koronavirusom podpirala in spodbujala tako Evropski bančni organ kot Evropska komisija in v večini držav članic so ponudniki plačilnih storitev mejni znesek tudi dejansko povišali⁴. V Sloveniji ponudniki plačilnih storitev soglasja o tem niso dosegli.

² 11. člen Delegirane uredbe Komisije (EU) 2018/389 glede regulativnih tehničnih standardov za močno avtentikacijo strank ter skupnih in varnih odprtih standardov komunikacije (RTS).

³ Druga in tretja alineja 11. člena RTS :

- skupni znesek predhodnih brezstičnih elektronskih plačilnih transakcij, odrejenih s plačilnim instrumentom, ki ima brezstično funkcijo, od datuma zadnje uporabe močne avtentikacije stranke, ne presega 150 EUR ali
- število zaporednih brezstičnih elektronskih plačilnih transakcij, odrejenih s plačilnim instrumentom, ki ponuja brezstično funkcijo, od zadnje uporabe močne avtentikacije stranke, ne presega pet.

⁴ Po razpoložljivih podatkih v 23 državah članicah.